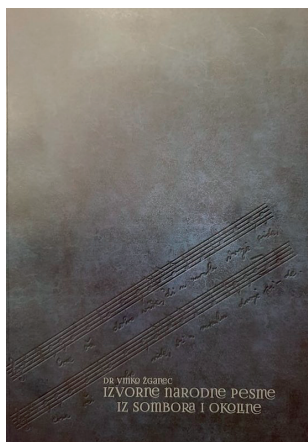

Приказ

Етномузиколошки записи из прве половине 20. века

Dr Vinko Žganec: *Izvorne narodne pesme iz Sombora i okoline*, Sombor: Gradski muzej Sombor, 2019, 389 str.

Рукопис етномузиколошке теренске грађе Винка Жганца „из Сомбора и околине“ чекао је на објављивање скоро четири деценије, а његова судбина се као неки трилер може ишчитавати између редова прилога његових коначних приређивача за штампу – Наде Путице, Весне Ивков и Павла Карабасила. Теренску грађу је за штампу припремио Жганчев помоћник и секретар Мирослав Вук 1978. године, да би Самоуправна интересна заједница за културу општине Сомбор 1980. откупила рукопис од Жганчеве супруге и он 1981. постаје власништво Градског музеја у Сомбору. У новије

време низали су се неуспешни покушаји његовог објављивања, о чему сведочи и чланак Злате Васиљевић објављен 2016. у *Хрватској ријечи*.¹ Монографија је коначно публикована 2019. године захваљујући подршци Министарства културе и информисања Републике Србије и Покрајинског секретаријата за културу, јавно информисање и односе са верским заједницама АП Војводине.

Етномузиколог Винко Жганец (1890–1976) имао је веома широко основно образовање. Поред Теолошког факултета (на коме је дипломирао 1914), уз студије је паралелно учио и музику, а завршио је и Правни факултет у Загребу (где је и докторирао 1921). У град Сомбор се досељава 1927. и отвара адвокатску канцеларију, бави се паралелно правном теоријом и праксом. У Сомбору остаје до 1941, када прелази у Загреб и наставља да се бави правним пословима. У периоду 1945–1948. ради као музиколог у Етнографском музеју у Загребу, а када је 1948. у Загребу основан Институт за народну умјетност (данас је то Институт за етнологију и фолклористику), постаје његов управник.

¹ <http://www.zkvh.org.rs/index.php/vijesti/vijesti-iz-zajednice/3142-hoce-li-poslije-36-godina-bit-i-tiskan-rukopis-vinka-zganca-narodne-popijevke-pod-slojem-prasine>

Музички фолклор предаје на Музичкој академији у Загребу од 1948. до 1965. Један је од иницијатора оснивања Удружења музичких фолклориста Југославије, а током живота обављао је низ одговорних научних функција: за дописног члана ЈАЗУ изабран је 1948, а за редовног 1966. године. Његов етномузиколошки и композиторски опус је веома обиман и тешко сагледив, јер уз музиколошки рад треба додати и значајне правне студије. Само током релативно кратког периода живота и рада у Сомбору, Винко Жганец је забележио преко две хиљаде песама и мелодија народних плесова из Војводине и Хрватске (Fracile 1991).

Друга кључна личност за разумевање настанка ове монографије јесте Мирослав Вук (1930–2005), дугогодишњи сарадник Винка Жганца почевши од 1954. године, а од 1960. и његов лични секретар. Осим песама из Сомбора и околине, Мирослав Вук је за штампу приредио и Жганчеву песмарицу *Crkvene porijekve iz Bačke* (1977). И сам је скупљао на терену хрватске народне и црквене песме, посебно међу градишћанским Хрватима и на кајкавском дијалекту (више о делу овог међимурског мелографа и етномузиколога в. Коррек 2018).

Уводни текст у монографији коауторски потписују Нада Путица и Павле Карабасил, следи *Животопис др Винка Жганца* (аутора Мирослава Вука). У монографији је задржана подела фолклорне грађе по поглављима која је осмислио Мирослав Вук, на: *Дечије песме; Обредне песме; Песме уз рад; Песме о девојкама; Песме о момцима; Љубавне песме; Сватовске песме; Шаљиве песме; Песме о снашама; Песме уз кола; Бећарци; О разним људима и друштвене песме; Разне песме и Додатак – песме из Босне и Македоније*. Додатак овом рукопису је музичка анализа коју је урадила Весна Ивков (облици и каденце, ритам мелодијских одељака и тонски низови), затим аналитички чланци Весне Ивков (*Осврт на морфологију и музичку анализу песама из Сомбора и околине по запису Винка Жганца*), и два прилога Наде Путице – *Напомене уредника о појединим записима* и *О начинима и принципима приређивања овог издања*. Монографија је у складу са уобичајеним правилима научног приређивања опремљена речником мање познатих речи, литературом и пописима (*Редослед песама по тематским целинама; Попис по абецедном поретку наслова; Попис певача и Индекс географских појмова*).

Осим етномузиколога Весне Ивков, која је урадила музиколошку анализу Жганчевих записа и написала студију с објашњењима измена и одступања од мелопоетске анализе Мирослава Вука (Ivков 2019), Жганчев 'сомборски' рукопис је пре три деценије имао прилике да види и етномузиколог Нице Фрациле (Fracile 1991). Фрациле није посебно коментарисао специфичну класификацију Жганчеве грађе коју је урадио Мирослав Вук, али је указао на значај ове грађе за ком-

паративна етномузиколошка истраживања и могућност проучавања утицаја мађарског и немачког фолклора, имајући у виду данас промењену демографску структуру Војводине у односу на међуратни период када је Винко Жганец ту живео. Осим ова два утицаја које помиње Фрациле, на основу објављене грађе се може сагледати и присуство још једног за музиколошку и текстолошку анализу значајног етноса – ромског. Жганец је, заједно с Михајлом Ковачем, сакупио и русинску етномузиколошку грађу, коју је лично објавио још 1946. године (в. Mihalek 1991).

Приређивач монографије *Izvorne narodne pesme iz Sombora i okoline* – Нада Путица, етнолог Градског музеја у Сомбору, делимично је променила Вукову поделу Жганчеве теренске грађе, тако да у овом, публикованом облику, она садржи 176 песама подељених у 14 тематских одељака. До овог коначног облика дошло се поређењем два рукописа записа Винка Жганца: уз рукопис који се чува у Градском музеју у Сомбору (а који је још 1978. приредио Мирослав Вук), коришћен је и оригинални Жганчев рукопис из Института за етнографију и фолклористику у Загребу. У овом другом рукопису записи су сложени по абecedном реду наслова песама.

Жганец је песме прикупљао на територији Бачке, Барање и Срема. У складу с насловом рукописа, највећи број записа заиста је из Бачке, односно из града Сомбора (и Роковац салаша код Сомбора) и Бача. Велики број записа је из Винковаца и села Мирковци код Винковаца у Хрватској. Нешто је мањи број записа из Бачког Брега, Суботице и Светозара Милетића у Бачкој, али има и записа из Барање, тачније из два насеља у северној Барањи: Добошевица и Гајић. У последњој тематској целини су песме записане у Сомбору али су их певали људи пореклом из Босне и Македоније (укупно 14). Уз нотни запис наведен је и текст песме у целини као и коментари В. Жганца преузети из рукописа у Институту за етнографију и фолклористику у Загребу. Четири факсимила су додата као прилог да би се лакше сагледало стање рукописне грађе и приређивачки посао. Приређивач напомиње да је Жганчев изворни текст записа поштован у највећој могућој мери.

Посебан значај за фолклористе представљају оригинални записи обредних песма чија извођења вероватно датирају из 19. века: тако је следећу краљичку песму (број 4) Жганец је забележио у Бачу 1935. године, од Марије Шимудварац рођене 1864. године:

Ovdje mi dođosmo, / ovdje mi dođosmo, ljeljo! / Na čast vama mladi, / na čast vama mladi, ljeljo! / Oj, kraljevi, majko, / izađi pred kralja. / Kralj se umorio, / vazdan putujući. / Vazdan putujući, / grade otimljući.

Жганчева белешка садржи опис краљичког опхода који је добио од своје саговорнице:

Kraljice idu na Duhove i Duhovski ponedeljak od kuće do kuće i pjevaju gornju porijevku. To su djevojke od 12 do 14 godina. S njima je i barjaktar, zatim kralj, kraljica, diver i snaše. Kod pjevanja se pleše i kolo. Barjaktar stoji nasuprot Kralju, sa strane, cupka s barjacom, ništa ne govori niti pjeva. U sredini kola stoje Diver i Snaša. Kad bi došli do koje kuće u dvorište, dobili bi stolicu na koju je sjela Kraljica dok bi Diver stajao iza Kraljice, a okolo su snaše igrale kolo. Kad je kolo svršilo ustala bi Kraljica, a Diver bi tad bacio jastuk sa stolca na krov kuće. Onda bi gazdarica darovala Kraljice s „bugerom“, pa su poslije svi otišli dalje do drugog gazde.

Још једну краљичку песму (под бројем 5) Жганец је записао 1933. од Марте Вујковић-Ламић, рођене 1869, из Суботице (ова краљичка песма је записана на икавици):

Mi selu 'jdemo, / selo od nas biži. / Mi mu ne 'jdemo, / da ga porobimo. / Već mu mi 'jdemo, / da ga veselimo. / Ustaj, carice, / otvaraj sanduke. / Pa daruj kraljice, / kralja i kraljicu, / bana i banicu, / i sve kolo redom.

Од исте саговорнице записана је још једна варијанта исте ове краљичке песме (број 6), али уз њу стоји опширна напомена с текстовима још пет краљичких песама (али без нотног записа) које је Жганец добио 1934. године од Јелене Дивац из села Бобота код Вуковара. Наиме, ове песме су у Вуковару „на дан православних Духова“ у оквиру краљичког опхода певале девојке из Боботе. Због значаја овог записа за фолклористику у наставку се наводи свих пет песама у целини (ове варијанте су биле недоступне Јасмини Јокић приликом рада на њеној референтној монографији о краљичким песмама, Јокић 2012):

Mi ovde dođosmo mile, pred ove dvorove. / Gospodski su dvori, mile, borjem ograđeni, / borjem i preborjem. / Izmen'te se, kralju, mile, /op./ poklon'te se kralju. / Od dvora do dvora, do careva stola, / di car piје vino, a carica spava. / Car caricu budi, među oči ljubi: / Ajd, ustaj carice, došle su kraljice! / Poređaj stolice, nek sednu kraljice. / I upitaj kralja, jel se umorio. / Je l' se umorio, zemlju preodijo, / na dva na tri mesta mal' ga ne oteše. / Mi junaci bismo, pa ga ne dadosmo.

Mi ovde dođosmo pred paorske dvore. / Ovde nama kažu, mile, / dve seke jednake: / Izmen'te se kralju, poklon'te se kralju. / Zlom se okreni, veselo pokloni. / Jednu vi udajte, jednu nama dajte, / da ju mi udamo /op./ / za Izaka đaka, koji perom piše, / koji perom piše po belom papiru, / po belom papiru, po orlovom krilu / po belom papiru.

Mi ovde dođosmo /mile/, mi ovde dođosmo. / Ovde nama kažu brata i sestricu. / Izmen'te se kralju, poklon'te se kralju. / Bracu nama dajte, a seku udajte, / da ga mi ženimo s podvorkom devojkom. / Olom se okreni, olom se pokloni, / veselo pokloni. / Zbogom domačine, kućni starešino!

Mi poljem idemo, mi poljem idemo /mile/, / da smilje beremo / da kitimo kralja i š njim barjaktara / i gorenjem pevača i š njim dostavljača.

Oj lišće, razlišće, oj lišće, razlišće. / Jesi l' skoro brano? / Nisam skoro brano, a nisam ni davno. / U maramu brano, u bunar bacano, / di piju pastiri, da im voda miri.

У функцији могућег елемента нематеријалне културне баштине у Србији важно је напоменути да краљички опход на Духове и данас одржавају Шокци у насељу Бачки Брег, а на његовој ревитализацији раде КУД „Братство“ у Суботици (<https://www.youtube.com/watch?v=10MT7MbXAjo>) и КУД „Бранко Радичевић“ из Руме (<https://www.youtube.com/watch?v=qRt7470OVQ4>, https://brankoradicevic.org.rs/?page_id=5105).

Једна песма из Мирковаца у Славонији (број 8) коју је Жганец добио од др Војина Царића, адвоката из Мирковаца, 1935, од кога је иначе забележио много песама, означена је као „додолска“, али је и она у ствари краљичка и пева се на Духове. И у овом, као и у неким другим случајевима, приређивачи су (уз ограду) поштовали Жганчеву и Вукову класификацију:

Ovde nama kažu, / momče neženjeno. / Ili ga ženite, / ili nama dajte. / Ovde nama kažu, / dva brata rođena. / Dva brata rođena, / oba neženjena. / Ili ih ženite, / ili nama dajte. Итд.

Из истог извора (село Мирковци у Славонији, певао др Војин Царић, 1935), Жганец је забележио и једну додолску песму (број 8) уз следећи коментар: „Ovu pjesmu pjevaju „dodolice“ (obično Ciganke) za vrijeme suše, da iprose kišu“:

Naša doda moli Boga, / da joj padne rosna kiša. / Uzorat će i kopat će, / uzorat će i kopat će. / Doj, doj, dodole, / pade kiša ko more.

Једну божићну песму (у рукопису под бројем 125) сваког Божића у Бачу су певали „бачки Цигани“ који за ту прилику дођу у Бач. Ову песму је од њих научила Аница Шамановић (рођена 1896), а Жганцу је отпевала 1935. године:

Lojdor Mito, veseli to, / Hajd' idemo na kraj sela, / na kraj sela kod kapela. / Da beremo zlatne grane, / zlatne grane jorgovane. / Darujte nas, ne dršte nas, / Je l' imamo putovati. / Il' šaranca, il' rezanca.

У наставку овог приказа биће указано на неколико записа из „Додатка“, будући да приређивач Жганчевог рукописа ове текстове није коментарисао у својим напоменама. Песме из Босне биле су забележене у Сомбору од судије Радована Поповића родом из Босанске Дубице 1932. и 1935. године, а 1935. године Жганец је бележио и македонске песме од Бојанке Васковић, наставнице из Крушева у Македонији. Под бројем 168 објављена је следећа македонска љубавна песма:

Nanani, nani Bulino detence, / dnes da te ljubljeja, / utre da te
zažaleja, / će ne možam na česma da idam. / Na česma da idam, / libe
da si vidam.

Ову песму прати Жганчев коментар: „Pesma iz Veleša. Pesma majke, koja peva nezakonitom detetu, za koje hoće da umre, te želi da ide na česmu, da vidi svoga ljubavnika.“ Форма у којој је Жганчева саговорница запамтила ову песму свакако је могла да изазове недоумице о њеном правом значењу. У питању је, међутим, и данас веома позната македонска народна песма коју изводе певачи изворне народне музике:

Лулела е Јана / Булино детенце, / Ем го је лулела, / Ем го луто
клела. / „Да ми даде Господ / Булино детенце, / Денес да лулеам,
/ Утре да жалеам. / Што не можам д' идам / На собор да бидам, /
На собор да бидам, / С' либе да се видам.“

Слична је ситуација са песмом под бројем 171 за коју Жганец напомиње само да је у питању: „свадбарска песма уз коло“ из Велеса:

Zaspalo моме крај more. / Odbi se granče maslinka, / pa udri
моме по лице. / Trgna se моме, razbudi. / Aj da bi bilo на jave! /
Тој, što mi dade jabolko. / Aj da bi skapel kak neja! / Тој što mi dade
prsten. / Niz nego да се спровира.

У питању је скраћена варијанта македонске народне песме коју су забележила браћа Миладиновци средином 19. века, а објавили још 1861. године у екстензивној форми (у њиховој збирци ова песма носи број 294):

Заспала мома крај море / Пот една гранка маслинка; / По-
веа ветер от море, / Откршил гранка маслинка, / Го удри моме
по грло, / Моме се от сон разбуди, / Моме ми љуто прок'лна: /
Егиди ветер Меглене! / Зашто ме от сон разбуди, / Никога да не
повеиш! / Што голем сон си догледаф: / На сон минее три луди, /
Првото лудо што мина, / Тој ми потфрли јаболко, / Позелен да је
от него; / Второто лудо што мина, / Тој ми потфрли злат прстен,
/ Низ нега да се провирет; / Трекото лудо што мина, / Тој ме на
соне целива, / Со мене да се кердосат!

У малој колекцији песама из Македоније, под бројем 175 забележена је и једна коледарска песма: *Kolede lede, padnalo grede, / utepalo dede, dede se mači. / Baba go kvači so četiri jajca. / Guskini, šatkini, o, o, kolede!* са Жганчевим коментаром: „Pesma iz Velesa, peva se samo o Vožiću. Pevaju je deca, idući od kuće do kuće i sakupljaju darove: novac, orahe, kestenje. Nose torbice na ramenu.“ У питању је веома позната македонска коледарска песма која се и данас у Македонији изводи на Божић.

За овај издавачки подухват Градског музеја у Сомбору заслужан је прво огроман архивски рад приређивача, а затим рад на сравњивању и рашчитавању два различита рукописа. Значај објављивања ове монографије је несумњиво веома велики: од њега ће имати користи историја јужнословенске фолклористике као и историја методологије фолклористичког теренског рада. Као илустрација истраживачке свакодневице без савремене опреме послужиће Жганчеви коментари који повремено садрже напомену да му је цео текст неке песме био обећан, али га касније није добио, Жганец је, наиме, приликом ручног бележења песме био фокусиран на нотни запис, па није увек успевао да забележи и интегрални текст. Околности теренског етномузиколошког истраживања некада су имале и политичке импликације. Тако је у насељу Гајић у Барањи 19. 9. 1937. требало да се одржи „сељачка смотра“, али је власт забранила ту смотру. Жганец је том приликом ипак успео да забележи неколико песама о чему је оставио запис уз песму бр. 1 (*Певала је птица кос*): „tom prilikom bio tamo i sakupio u privatnoj kući seljačke djevojke i momke i zapisao neke pjesme, među ostalima i ovu. Ovaj posao obavljen je uz 'žandarmerijsku asistenciju'“. Приређивач даје важна појашњења овог догађаја: „Kulturno-prosvetna organizacija Hrvatske seljačke stranke – Seljačka sloga razvila je široku delatnost u dva navrata, u periodima od 1925. do 1929. i od 1935. do 1941. godine, na teritoriji čitave Hrvatske. Jedan od segmenata rada Seljačke sloge obuhvatao je i očuvanje narodne pesme, organizovanjem prosvetnih zabava i smotri. Poverenik SS za Bačku i Baranju, dr Mihovil Katanec iz Subotice u svom izveštaju navodi da je ogranak u Gajiću planirao smotru za 19. 9. 1937. godine, ali je ona bila otkazana 'sbog sigurnosti i javnog poretka'“ (Putica 2019: 337). На истој смотри Жганец је забележио и песму под бројем 102, *Oj, s vječer snaša bosilj posijala*. Неколико песама Жганец је забележио на смотри у Винковцима 1937. године на којој су учествовали огранци Сељачке слоге.

Монографија ће послужити и као додатни поуздани прилог за биографију Винка Жганца будући да се неки детаљи из његове биографије могу читати из узгредних бележака уз теренске записе. Уже научни значај 'новооткривене' теренске грађе из прве половине 20. века везан је за реконструкцију фолклорног текста и ареалну

фолклористику и етномузикологију, а о значају из етномузиколошког угла ће свој суд свакако дати и етномузиколози.

Библиографија

- Ivkov, Vesna (2019). Osvrt na morfologiju i muzičku analizu pesama iz Sombora i okoline po zapisu Vinka Žganca, u: Dr Vinko Žganec: *Izvorne narodne pesme iz Sombora i okoline*, Sombor: Gradski muzej Sombor, 323–333.
- Јокић, Јасмина (2012). *Краљичке песме. Ритуал и поезија*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Koprek, Katarina (2018). Doprinos melografa Miroslava Vuka Croate (1930–2005) hrvatskoj tradicijskoj glazbenoj kulturi, *Nova prisutnost* 16/1, 101–116.
- Mihalek, Dušan (1991). Rusinske narodne pesme u zapisima i obradi Vinka Žganca, *Narodna umjetnost* 3, 71–83.
- Putica, Nada (2019). O načinima i principima priređivanja ovog izdanja, u: Dr Vinko Žganec: *Izvorne narodne pesme iz Sombora i okoline*, Sombor: Gradski muzej Sombor 351–358.
- Fracile, Nice (1991). Zbirka zapisa dr. Vinka Žganca: Narodne popijevke iz Sombora i okolice. *Narodna umjetnost* 3, 63–69.

др Биљана Сикимић
Балканолошки институт САНУ, Београд
Е-пошта: biljana.sikimic@bi.sanu.ac.rs

Примљено: 20. 12. 2019.
Прихваћено: 27. 12. 2019.